

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 113 1992

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-05-07

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo, 1993

Durchbrechen, wie mir scheint: der junge Erik Lindgren.»

Ulf Wittrock

Jacqueline Rose: *The Haunting of Sylvia Plath*, Virago. London 1991.

När Sylvia Plath 30 år gammal tog sitt liv i februari 1963 hade hon fått summa två böcker publicerade, diktsamlingen *The Colossus* (1960) och romanen *The Bell Jar* (1963). Den postuma utgivningen är betydligt mera omfattande: två diktsamlingar, Plaths brevväxling med modern, en novellsamling, hennes samlade dikter, och slutligen hennes dagböcker. Med undantag för brevväxlingen med modern har denna utgivning ombesörjts av Ted Hughes: Plath hade gift sig med den engelske poeten 1956, men några månader före hennes död hade de separerat. Och det är inte bara strömmen av litteraturvetenskapliga studier och biografier som har följt i dessa texters kölvatten utan, som Jacqueline Rose visar, de postuma texterna som sådana, som har blivit led i utformningen av specifika och ofta mycket olikartade versioner av författaren och människan Sylvia Plath. Plath och hennes texter befinner sig i själva verket i centrum för en ständigt pågående kontrovers, där exempelvis Linda Wagner-Martins feministiska biografi från 1988 följts av Anne Stevensons av familjen sanktionerade från 1989. Jacqueline Roses litteraturvetenskapliga studie har emellertid inte fått familjens godkännande. Tvärtom framgår det av förordet att Ted Hughes och hans syster Olwyn Hughes, som numera handhar Plaths litterära kvarlåtenskap, inte bara har haft skarpa invändningar mot väsentliga delar av Roses analys utan också har hotat henne med rättsak. Jag ska återkomma till denna konflikt.

Roses övergripande perspektiv på Plaths texter är psykoanalytiskt och kulturanalytiskt. Med blicken inte minst på relationen mellan text och läsare gör hon upp med de konventionella psykologiska läsningarna av Plath, de som definierar författaren som psykotisk och som mynnar ut i ett avståndstagande: jag, läsaren/kritikern, är inte som hon. Rose säger sig också göra upp med de feministiska läsningarna, som hon anser förenklar problematiken: ur detta perspektiv blir Plath ett okomplicerat offer för det patriarkala samhället, och de inre konflikter som hennes texter gestaltar blir helt enkelt led i kampen för självförverkligandet. Rose understryker att hon i stället eftersträvar en helhetssyn som gör rättvisa åt motsättningarna och ambivalenserna i Plaths texter och samtidigt lyfter fram dessas universella relevans.

Detta perspektiv genomför Rose lika konsekvent som övertygande genom att fokusera sin analys på det gränsöverskridande i Plaths texter. Det är formeln både – och, inte antingen – eller, som utgör hennes ledstjärna. I kapitlet »The Body of the Writing» poängterar hon den sexuella dimensionen i Plaths skrivande och definierar henne med utgångspunkt i Kristeva som en abjektionens författare, »a writer for

whom the limits of the body and of symbolisation are constantly worked over or put at risk». Den långa dikten »Poem for a Birthday» blir här Roses centrala illustration. Motsvarande ambivalens urskiljer hon i behandlingen av genus och sexualitet, och mot denna bakgrund blir dikten »The Rabbit Catcher» (som Ted Hughes utslöt ur samlingen *Ariel*) en analys både av patriarkal övermakt och av de kvinnliga behov och beroenden som fungerar som patriarkatets stöd. Rose avlyssnar i Plaths texter flera disparata men samtidigt röster. Denna ambivalens understryks i dikterna på det syntaktiska planet, där gränslinjerna mellan satsdelarna ofta visar sig vara flytande.

Rose applicerar med framgång motsvarande läsningar också på prosatexterna. Plath publicerade sina noveller i ett mycket brett urval tidskrifter, från amerikanska tonårsmagasin och damtidningar till mera exklusivt litterära publikationer, och av dagsboksanteckningarna framgår det hur målmedvetet hon arbetade för att utveckla och anpassa sin stil med tanke på dessa vitt skilda krav. Stick i stäv med tendensen att betrakta novellerna för de icke-litterära tidskrifterna som obetydliga förövningar anlägger Rose ett övergripande kulturanalytiskt perspektiv och visar hur Plath var beroende av att samtidigt höra hemma i såväl en populärkulturell som en finkulturell tradition. Slående visar hon hur Plaths enda roman, *The Bell Jar*, av henne själv rubricerad som en »pot-boiler», ständigt överskrider och därmed ifrågasätter gränslinjen mellan populär- och finkultur. Rose pekar också på betydelsen av kvinnliga författarskap som Jean Staffords och Olive Higgins Proutys för Plaths eget; ofta har dessa marginaliserats eftersom de har ansetts höra hemma på »fel» sida om den kulturella gränsen.

Kulturanalysen i Roses studie når emellertid ännu ett steg längre. I sitt avslutande kapitel, vars fokus är den kontroversiella dikten »Daddy», presenterar hon med utgångspunkt i nazi-offers reaktioner en läsning som klargör hur Plaths text aktualiserar »the cultural repressed». En dikt som »Dady» handlar inte bara om offrets situation utan också om bödelns, dvs. den lyfter fram i ljuset de negativa och destruktiva tendenser som vi alla har inom oss. Det är vår kulturs förtigna skuggsida som dikten blottlägger.

Inom ramen för dessa läsningar av Plaths texter placerar Rose ett kapitel som har titeln »The Archive», och som utgör en analys av källäget. Skälet till att detta kapitel har infogats bland textanalyserna är tydligt nog: familjens behandling av källorna visar sig sikta till en entydighet och ensidighet som blir en frapperande illustration av den kultursyn som texterna med Roses läsning alltså gör upp med. Placeringen av kapitlet innebär att Rose kan leverera en förödande kritik av familjens framfart bland Plaths litterära kvarlåtenskap, en kritik som främst riktar sig mot Ted Hughes, men som också innefattar hans syster Olwyn Hughes samt Sylvia Plaths mor, Aurelia Plath. Det är främst denna kritik, tillsammans med Roses läsning av en dikt som »The Rabbit Catcher», som har föranlett hennes konflikt med syskonen Hughes.

För litteraturforskaren är texterna källorna fram-

för andra, och en författares litterära kvarlåtenskap är förhoppningsvis sakrosankt. För Plath-forskaren möter emellertid här den ena besvikelsen och svårigheten efter den andra. Rose gör en lång, resonerande förteckning över de ingrepp som Ted Hughes har företagit. De sträcker sig från omorganiserandet av innehållet i *Ariel*, en samling som var färdigplanerad vid Plaths död, till utformningen av *Collected Poems*, som ingalunda är strukturerad utifrån Plaths produktion utan med utgångspunkt i Hughes' roll i hennes liv. De innefattar behandlingen av hennes *Journals*, där Hughes helt enkelt har strukit »the intimacies» och »the nasty bits»; sista delen av Plaths dagböcker har Hughes på ett tidigt stadium förstört, och den närmast föregående har småningom »försvunnit».

Ted Hughes och Sylvia Plath hann få två barn, och omtanken om dem har delvis fått motivera Hughes' handlande. Men en författares texter, inklusive de opublicerade, har uppenbarligen ett värde som över-skuggar de privata hänsynstagandena. När Aurelia Plath utgav *Letters Home* var det framför allt för att skapa en motvikt till den bild av förhållandet med dottern som kunde läsas ut ur *The Bell Jar* – men det är ju på det icke-personliga planet, som litterär text, som romanen först och främst fungerar. Dessutom visar Rose hur moderns strykningar tvärtom preciserar den bild som hon syftar till att modifiera. Roses analyser lyfter konsekvent fram en kultur som skyggar för det utmanande och komplexa i Plaths texter, och som följaktligen vid det här laget till allt annat har gjort oersättliga litteraturvetenskapliga förluster.

Roses Plath-studie, som också är väldokumenterad och ytterligt välskriven, kommer rimligtvis att bli av central betydelse såväl för vidare undersökningar av detta författarskap som för psykoanalytiskt och kulturanalytiskt orienterad litteraturforskning över huvud. Men något förvånar det mig att Rose med sin kompromisslösa klarsynthet och sin benägenhet att utveckla övergripande synvinklar inte visar större beredvillighet att erkänna betydelsen av de senaste decenniernas feministiska litteraturforskning för sin studie. När Rose i Plaths texter lyfter fram mångfalden av röster, det gränsöverskridande och de ständiga ambivalenserna befinner vi oss i det omedelbara grannskapet av framför allt fransk feministisk textteori, och Rose borde ha markerat detta beroende explicit. Som denna studie faktiskt illustrerar medger de feministiska teoribyggena långt större svängrum än Rose själv påstår.

Helena Forsås-Scott

Pär Lagerkvist 100 år. Föreläsningar och anföranden i Växjö våren 1991. Pär Lagerkvist-Samfundets skriftserie nr 1. Växjö 1992.

Pär Lagerkvist i dag var temat för en paneldebatt vid Högskolan i Växjö maj 1991. 100-årsminnet av Lagerkvists födelse uppmärksammades förutom vid symposiet i fråga genom en föreläsningsserie. Ulla-

Britta Lagerroth argumenterar för att Lagerkvists dramatik kan få betydelse också för oss i vår tid och diskuterar hans teatermässiga modernism. Uppu-Liisa Karahka ställer Pär Lagerkvists 10-talpoesi i ett internationellt perspektiv men medger att det i värsta fall krävs konstgjord andning för att ge hans avantgardistiska texter nytt liv igen. »Lagerkvists teoretiska texter kan ge de litterära denna konstgjorda andning.»

Richard Schönström yttrar sig nog så försmädligt om kontradiktioner i den unge Lagerkvists estetiska teori och tar upp Komposition, ett prosapoem i samlingen Motiv till granskning. Slutraderna vill förmedla en uppenbarelse av livets förborgade mening, konstaterar Schönström, men reducerar i själva verket evigheten till en steril konstruktion, som bara existerar i textens hermetiska vakuum. Lagerkvists motiv och symboler blev med tiden alltmer självbespeglade, anmärker han också syrligt, »och i den stora romanen Sibyllan från 1956 är det sitt underbara men tragiska öde som diktare han gestaltat. Betänker man hur resan till sist skulle ända i nationell apoteos kan man med fog fråga sig om inte evighetens ingenjör under hela sitt långa och produktiva författarskap framför allt arbetade på sitt eget tidlösa monument.»

Bengt Larsson visar på den rad dramatiska utkast som föregick Människor, debutboken. Ingemar Algulin anträffar kortprosa, smärre berättelseenheter, i sena verk som Dvärgen och Mariamne. Sven Linnér betonar den omformande skapelseprocessens betydelse vad det gäller Lagerkvists förhållande till det småländska stoffet. Med berättigad erkänsla noterar han på tal om Willy Jönssons Gud, matos och kärlek. Om Pär Lagerkvists födelsemiljö och barndomsvärld (Utgåva av Öja Hembygds- och Kulturminnesförning 1978) hur gränsen är flytande mellan professionella forskare och engagerade amatörer.

Ulf Wittrock

Gunnar Syrén: *Gycklaren och vanmakten. Studier i Lars Forssells »kabarédramatik»*. Almqvist & Wiksell International. Stockholm 1991.

Med *Gycklaren och vanmakten* har Gunnar Syrén avslutat sin trilogi om Lars Forssells dramatik. Inledning gjordes med doktorsavhandlingen *Osäkerhetens teater* 1979, följd av *Makten och ensamheten* (om historiedramatiken) 1985. Därmed har också Syrén steg för steg avlägsnat sig från avhandlingsgenren och dess ofta tillkämpade »vetenskaplighet». Läst som en lång essä är den föreliggande studien absolut njutbar. Akademiledamoten Forssell har all anledning att tacka för uppmärksamheten.

Syrén ironiserar i förbifarten över dem som vill slå fast vad ett drama »egentligen handlar om», men han erkänner att han »sitter i glashus» (s. 105). Det är nämligen dramernas *teman*, som Syrén vill blottlägga – och inget ont i det! Vägen dit kan vara nog så intressant. Eftersom det här är fråga om Forssells »kabarédramer» *Flickan i Montréal* (urpremiär 1967)